

FERBER KATALIN

A stabilizáció és az ipari részvénytársaságok vagyoni helyzete*

Az infláció éveiben lezajlott vagyoni változásokat az 1927. évi és az 1915. évi hivatalos statisztikai adatok összehasonlítása alapján elemezzük. Ezt az összehasonlítást azonban megnehezíti a hivatalos statisztikai adatszolgáltatás változása a háborút megelőző időszakhoz viszonyítva.¹ Az egyes adatok értékelhetősége pedig korlátozott a statisztikai adatok jellege miatt. A részvénytársaságok vagyoni helyzetének vizsgálatához az elsődlegesen használt forrás a vállalatok évente nyomtatásban is közzétett (extern) mérlege. A nyilvános mérlegek összeállítása alapján készültek a hivatalos statisztikai adatszolgáltatások és a pénzügyi és gazdasági évkönyvek (a compassok) kötetei is. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok² azonban ezen a mérlegen kívül legalább kétféle mérleget készítettek. Az egyik az adómegállapítás, a másik pedig kizárólag belső (intern) használatra készült, és szigorúan titkos volt. Mivel kizárólag az intern mérleg adatai feleltek meg az egyes vállalatok tényleges vagyoni helyzetének, a statisztikai évkönyvek részvénytársasági adatai nem tükrözték az ipar tényleges vagyoni helyzetét.

A másik nehézség az összehasonlítás időpontjainak megválasztása. Kézenfekvő lenne, hogy az 1925. évi vagyoni állapotot hasonlítsuk össze az 1913. évi helyzettel, ez azonban nem végezhető el, mert a hivatalos statisztika a területváltozások hatását az ipari részvénytársaságok vagyonára csak az 1915. évre vonatkozóan határozta meg, ezért az összehasonlítás az 1915. évi helyzet alapján történik.³ Az 1925. évi adatok két okból megbízhatatlanok. Egyrészt erre az évre csak összevont adatokat közöl a Statisztikai Évkönyv, másrészt az 1925–1926. évi adatok megbízhatósága alapvetően kétséges a papírkorona-érték miatt.⁴ Az összehasonlítás tehát az 1915. és az 1927. évek adataival történik, és az eddigiekben említett módszertani és statisztikai problémák a levont következtetések érvényességét is korlátozzák.

Az ipari részvénytársaságok vizsgált vagyontételei eltérő mértékben alakultak az 1915. évi helyzethez viszonyítva. A gyártelek- és bányatelek-tétel csökkenése nagyrészt látszólagos, és könyvelési technika eredménye. A területi változások következtében ez a vagyontétel mindössze 23%-kal csökkent, ezt a csökkenést azonban, mint a szénbányászati vállalatok esetében látjuk, messzemenően ellensúlyozta a vállalatok újonnan vásárolt bányáinak és gyártelekeinek növekedése. Ennek nagy részét azonban a vállalatok 1927-ig a nyilvános mérlegben leírták, tehát alacsonyabb értékben tüntették fel a

*A tanulmány része annak a vizsgálatnak, amely az iparban lezajlott vagyoni változásokat elemzi az infláció éveiben.

¹A statisztikai évkönyvek korábbi, tizenhárom ágazatra való részletezése megszűnt az ipari részvénytársaságoknál, és az adatszolgáltatók köre is eltért az utolsó békeévitől. Ez utóbbival kapcsolatban részletes és tanulságos statisztikai-módszertani cikk jelent meg Farkasfalvy Sándortól a Magyar Statisztikai Szemle 1930. évi számában.

²Az 1875. évi XXXVII. Kereskedelmi Törvény értelmében nyilvános számadásra, azaz cégbírósági bejegyzésre és mérlegük, illetve évi jelentésük közzétételére voltak kötelezve a kereskedelmi társaságok: a közkereseti, a betéti- a részvénytársaságok és a szövetkezetek. (1875 : XXXVII. 7. cím. 61. §.) Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1875–1876. évi törvénycikkek. Bp., 1896. Franklin Társulat.

³A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint (amelyek 1919 év végén és 1920 elején készültek a béketárgyalások céljaira) az ipari részvénytársaságok egyes vagyontételei 1915-höz

ténylegesnél. A gépi berendezések és felszerelések növekedése jelentősebb az előbbi vagyontételnél, ennek az az oka, hogy az infláció éveiben az ezekben bekövetkezett növekedés sokkal nagyobb mértékű volt, leírását tehát kisebb mértékben lehetett megvalósítani. A tételben bekövetkezett növekedéshez feltehetően az is hozzájárult, hogy 1925-től jelentős mértékben lehetővé vált az importgépek behozatala is. A részvénytársaságok anyag- és árukészletében bekövetkezett változások

*A bányászati, kohászati és ipari részvénytársaságok egyes vagyontételeinek összehasonlítása
(ezer aranykorona)*

	1915 ^a	1915 ^b	1927	1927. évi 1915-höz visz., %*	1927. évi 1915-höz visz., %**
Gyártelep és épület	592 344	459 659	375 053	63,3	81,6
Gépi ber., felsz.	558 107	433 649	531 969	95,3	122,6
Anyagkészlet	198 701	148 231	135 671	68,2	91,5
Árukészlet	220 923	157 518	264 805	119,9	168,1
Összesen	1 570 075	1 197 967	1 307 498	83,2	109,1
Összes vagyon	2 604 179	2 276 052	2 463 917	94,6	108,3

^a Az 1920. évet megelőző területre számítva

^b Az 1920. évi területre számítva

* Az 1927. évi adatok az 1915. évi terület adataihoz viszonyítva %-ban
(Az a-val jelölt adatokhoz viszonyítva)

** Az 1927. évi adatok az 1930. évi terület adataihoz viszonyítva %-ban
(A b-vel jelölt adatokhoz viszonyítva)

viszonyítva az alábbi arányokban maradtak az új területen (ezer korona).
(Magyar Statisztikai Szemle, 1923. év. 7–8. szám. Függelék/304–305.)

	Magyar Birodalom (1915)	Magyarország (1923. évi terület)	%
Befizetett tőke	1 103 054	831 503	75,4
Gyártelek és épületek	726 744	564 686	77,6
Gyári berendezések és felszerelések	771 890	600 075	77,7
Anyagkészlet	280 335	209 129	74,6
Árukészlet	318 386	226 837	71,3

⁴ A pengőértékben kötelező számítás 1927 január 1-től lépett életbe. (Kuncz Ödön–Karch Kristóf: Aranymérleg. Bp., 1926. Athenaeum 3.)

részben az alacsonyabb értékelésnek, részben az 1925–1926. évi értékesítési nehézségeknek volt a következménye, ami az árukészletek felhalmozódásában nyilvánult meg. Az ipari részvénytársaságok összes vagyona 8%-kal haladta meg az 1915. évi azonos terület alapján számított bruttó vagyon összegét. Ez a növekedés azonban elmarad a vállalatok tényleges vagyoni gyarapodásától. A táblázatban feltüntetett adatok ugyanis a nyilvános mérlegek alapján készültek, s azok csak egy részét tüntették fel a vállalatok tényleges vagyonának. Az ipari részvénytársaságok vagyona nem azért csökkent, illetve növekedett kismértékben, mert az ipar vagyoni helyzete rosszabbodott, hanem mérlegtechnikai okok következménye volt. A vállalatok már a nyitómérleg felállításakor lényegesen kisebb vagyont mutattak ki, mint amit tényleges vagyoni helyzetük indokolt volna. Ezt a pengőmérleg felállítására vonatkozó jogszabályok lehetővé tették, és még inkább indokolta a stabilizációt követő ún. szanalási válság. A vállalatok 1925-től közzétett mérlegeikben nem mutatták ki az infláció éveiben bekövetkezett vagyoni gyarapodás nagy részét.

A pengőmérleg felállítására vonatkozó jogszabályok

Az 1924. évi stabilizáció sikeres megvalósításának feltételei a papírpénz-kibocsátás megszüntetése, új valuta bevezetése és az államháztartás bevételeinek növelése voltak. A költségvetés bevételeinek növelése feltételezte a vállalatok pénzügyi és adózási helyzetének rendezését. 1925-ben megjelentek azok a jogszabályok, amelyek a részvénytársasági mérlegek pengőértékre történő átszámításáról intézkedtek.⁵ Az 1925. január 1-i vagyoni állapotot tükröző nyitómérleget 1925. végéig (illetve a következő év üzletévi zárónapjáig) kellett elkészíteniük a vállalatoknak. A nyitómérleg az adóhatóságok és a vállalatok tájékozódását szolgálta, mivel adómentes volt.⁶ A részvénytársaságok vagyoni és jövedelmi mérlegeit csak 1927. január 1-től kellett pengőértékben közzétenni.⁷ Az új értékelésű mérlegek tehát csak 1927-től képeztek adóalapot, és kellett, hogy a tényleges vagyoni helyzetet tükrözzék, mivel 1925-ben és 1926-ban a jogszabályok lehetővé tették, hogy a vállalati mérlegek továbbra is papírkoronában készüljenek.⁸

Az új értékelésű mérlegek felállításának módját nem szabályozta tételesen egyetlen rendelet sem. Minden vállalat „pengőértékben olyan leltárt és mérleget köteles készíteni, amilyent a Kereskedelmi Törvény 26. §-a értelmében akkor volna köteles készíteni, ha üzletét a mondott fordulónapon kezdette volna meg” – állapította meg a 7000/1025. P. M. sz. rendelet.⁹ A részvénytársaságok új értékelésű mérlegeit tehát a korábbi évek tényleges vagyoni helyzetétől függetlenül lehetett felállítani. *A jogszabályok csak azt írták elő, hogy a vállalati aktívumokat nem szabad a valóságnál nagyobb, a passzívumokat pedig a valóságnál kisebb értékben beállítani a nyitómérlegbe.*¹⁰ Ez a

⁵ Ezek a 4200/1925, a 4900/1925 és a 7000/1925 PM. számú rendeletek voltak. Egyidejűleg megjelent az a törvény is, amely előírta az adók aranykorona-alapon való kivetését és beszedését. (A mérlegátértékelésre: *Kuncz Ö.–Karch K.*: i. m. 2–3. Az adókra: 1924: IV. az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról) Magyar Törvénytár 1924. Millenneumi emlékkiadás. Bp., 1925. Franklin T. Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula.

⁶ 7000/1925 PM. sz. rendelet 42. §. *Kuncz–Karch*: i. m. 3.

⁷ I. m. 3.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Az 1875. évi Kereskedelmi Törvény szabályozta először a kereskedelmi társaságok egyes mérlegtételeinek értékelését. A részvénytársaságokra vonatkozó adótörvények ezt továbbra is érvényben hagyták, így érvényben maradt a társulatok tartalékképzésének engedélyezése. Az állóeszközök és készleteknek a ténylegesnél alacsonyabb összegű feltüntetése gyakorlatilag a rejtett tartalékok képzését segítette elő. A tartalékképzés jellemzőit kitűnően foglalja össze *Varga István*: Egyes magyarországi vállalatok nyereségének alakulása a világgazdasági válság idején. *Közgazdasági Szemle*, 1955/6. sz., és érdekesen elemzi: *Temesváry Imre*, a pénzügyi bizottság előadója az 1922. évi társulati adóreformmal kapcsolatban. (Nemzetgyűlés Nyomtatványai Napló. III. 40. sz. ülés 1922 aug. 21. 372.)

gyakorlat pedig semmiben sem különbözött a korábbi éveketől, mivel a jogszabályok szó szerint érvényben hagyták és megismételték a Kereskedelmi Törvény mérlegfelállításra vonatkozó rendelkezéseit. A nyitómérlegre vonatkozó jogszabályok magyarázatát tartalmazó korabeli kiadvány tehát nem túlzott, amikor megállapította, hogy a vállalatokat a megnyitó leltár és mérleg készítésénél „nem köti a múlt...”.¹¹ A részvénytársaságok korábbi években bekövetkezett vagyoni gyarapodását és a jelentős tartalékokat nem kellett az új értékelésű mérlegben kimutatni. A vállalatok szabadon dönthettek arról is, hogy a nyitómérleg egyes tételeit hogyan számítják át papírkoronáról pengőre. A felértékelést vagy úgy végezték el, hogy az addig papírkoronában készült mérleg adatait évről évre átszámították az inflációs arányszám segítségével aranykoronára, és azt pengőre, vagy az 1924. évi papírkoronában közzétett zárómérleg adatait közvetlenül számították át pengőértékre, a pénzügyminisztérium által meghatározott arányszám segítségével.¹² A közvetett átszámítás előnye az volt, mint azt a Magyar Általános Kőszénbánya részvénytársaság esetében látjuk, hogy az egyes vagyontételekből jelentős leírásokat lehetett eszközölni, ha a vállalat addig pontos nyilvántartást vezetett aranykorona-értékben a beruházásairól. A közvetlen átszámítás előnye pedig abban állt, hogy az 1924. évi mérleg aranykorona-értékben igen kis összeget mutatott, így a pengőértékre való átszámítás közvetlenül megoldotta a leírások problémáját, és szintén lehetővé tette a ténylegesnél kedvezőlenebb vagyoni helyzet kimutatását. Az új értékelésű mérleg tehát megközelítően sem tükrözték az ipari részvénytársaságok vagyoni helyzetét. A vállalatok óvatos mérlegpolitikája lényegében a stabilizáció következménye volt. Az infláció éveiben a vállalatoknál jelentős vagyoni gyarapodás következett be. 1924-ben a kormány több olyan intézkedést hozott, ami részben a részvénytársasági adók emelését, részben az infláció éveiben kedvezményekben részesített beruházások utólagos megadóztatását célozta.¹³ Az ipari részvénytársaságok termelési és pénzügyi helyzete az inflációs konjunktúra megszűnése miatt ugyanakkor kedvezőtlené vált. A Gyáriparosok Országos Szövetsége tehát jogosan állapította meg, hogy „a mérlegvalódiság helyreállítása... adózási kérdés volt, mert a valódi mérleg felvételének lehetősége attól függött, hogy a vállalatok minden adózási korlát, illetve adózási hátrány nélkül teljes szabadsággal, csupán a gazdasági és pénzügyi szempontok figyelembe vételével készíthessék el új értékelésű mérlegeiket”.¹⁴ A nyitómérlegben kimutatott vagyon nagysága ugyanis meghatározta a későbbi években kimutatható vagyoni helyzetet is, vagyis a nyitómérleg adómentessége a vállalati mérlegpolitikát nem befolyásolta lényegesen. A pengőmérleg felállítására vonatkozó rendeletek emellett a múltra vonatkozóan teljes adóamnesztiát adtak, „és elvként kimondták, hogy az új értékelésből később esetleg előálló látszólagos nyereségek adó alá nem kerülhetnek”.¹⁵ Ez az elvi ígéret azonban kevés volt a reális mérlegkészítéshez.

A részvénytársaságok új értékelésű mérlegeinek összevont adatait nem tette közzé a Statisztikai Hivatal. A pengőértékben készült nyitómérlegek elemzését emiatt csak az egyes vállalatok esetében lehet elvégezni.

¹¹ Kuncz Ö.–Karch K.: i. m. 3.

¹² Mind a Pénzügyminisztérium által hivatalosan előírt inflációs arányszámok, mind az 1924. évben érvényes átszámítási arány különbözött a papírkorona és aranykorona tényleges, tőzsdei jegyzésétől. Az 1924. évi 146 000 sz. pénzügyminiszteri körrendelet szerint az 1924. évi átszámítási kulcs 15 000 volt. A mérlegértékeléskor azonban a hivatalos arány a pengő és a papírkorona között 1:12 500 lett. (A magyar kir. kormány 1923–1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai évkönyv. Bp., 1928. Athenaeum. 64. és 361)

¹³ A Magyar Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete 1924-ben a miniszterelnökhöz benyújtott kérvényében sérelmezte az infláció éve alatt kormányengedély alapján kedvezményezett beruházások utólagos megadóztatásának tervét. A készülő adóterv nem valósult meg. Magyar Országos Levéltár. id. Chorin Ferenc iratai. (Z248) 5. cs. 119. t. 1924.

¹⁴ A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége XXV. évi jelentése az 1927. évi rendes közgyűléshez. Bp., 1927. Pallas RT Kiadó, 501–502.

¹⁵ GyOSz 1927. évi jelentése, Bp., 1927. Pallas RT Kiadó.

*Az 1925. január 1-i nyitómérlegek összehasonlítása
a háború előtti vagyoni helyzettel a vállalatoknál**

A) Magyar Általános Kőszénbánya RT

A Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság alaptőkéje 1927-ben 41,7 millió aranykorona volt, ami az összes bányászati és kohászati részvénytársaság alaptőkéjének 39,5%-át tette ki.¹⁶ (A vállalat 1924–1925. évi barnaszénttermelése elérte az ország termelésének 30%-át, munkáslétszáma pedig tízezer volt).¹⁷ A társulat alapításai és érdekeltiségébe tartozó vállalatának száma jelentős mértékben gyarapodott a háborút megelőző időszakhoz viszonyítva.¹⁸

A vállalat új értékelésű nyitómérlege 1925-ben készült el, és 1926-ban vitatta meg a társulat vezetősége.¹⁹ A számítások pontosan feltüntetik a részvénytársaság egyes vagyontételeinek aranykorona-értékét, és a vagyontételekben 1914–1924 között bekövetkezett változásokat is. A könyvelőség úgy végezte el a felértékelést, hogy az egyes vagyontételek papírkorona-értékben kimutatott összegeit évről évre utólag átszámították aranykoronára, majd pengőre. A megnyitó-mérleg elkészítésének ez a módszere lehetővé tette, hogy az egyes vagyontételek összegéből visszamenőleg a vállalat jelentős leírásokat eszközöljön. Az utólagos értékcsökkenési leírás alkalmazása azt a célt szolgálta, hogy az 1914–1924 közötti időszakban lezajlott jelentős beruházások eredményeit ne kelljen a nyitómérlegben kimutatni.

A vállalat könyvelőségének részletes számításaiból kitűnik, hogy a ténylegesen beruházott tőke értékének csaknem 90%-át értékcsökkenés címén levonták a különböző vagyontételek összegéből.²⁰ A vagyoni gyarapodás ennek ellenére (csak a beruházott tőkét tekintve) 80%-kal nőtt az 1914. december 31-i állapothoz viszonyítva, s ez a növekedés csaknem egyenlő arányban oszlott meg a háborús évek és az infláció időszakának beruházásai között.²¹ Természetesen a különböző befektetések iránya és összege egészen eltérően alakult a két időszakban.²² Az 1925. január 1-i nyitómérleg és az 1913. évi extern mérleg adatainak összehasonlításából származó eredmények²³ korántsem tükröznek azonban olyan jelentős vagyoni gyarapodást, mint a vállalat intern mérlegei, annak ellenére, hogy a könyvelőség számításai nem terjedtek ki sem a vállalat anyag- és árukészletének részletes átszámítására, sem az értékpapír- és devizaállomány évenkénti gyarapodásának és csökkenésének regisztrálására.²⁴

*Terjedelmi okok miatt csak három vállalat nyitómérlegét mutatjuk be, bár a vizsgálat több egymástól eltérő termelési profilú vállalatra is kiterjedt.

¹⁶ Mivel a Statisztikai Évkönyvek csak 1927-től kezdődően közlik az ipari részvénytársaságok részletes adatait, így a vállalatok alaptőkéit csak az 1927. évi megfelelő adataival lehet összehasonlítani. Az egyes vállalatok alaptőkéjére: ld. a Magyar Pénzügyi Compass (szerkesztette: Kormos Alfréd) Bp., 1927. Athenaeum I. köt. (a továbbiakban: Compass), az ipari részvénytársaságok adataira pedig: Magyar Statisztikai Évkönyv új folyam. Bp., 1927.

¹⁷ Compass. 559–560.

¹⁸ A M. Á. K. RT érdekkörébe tartozott az Urikány–Zsírölgői Kőszénbánya RT, a Borsodi Kőszénbánya RT, a Sopronvidéki Kőszénbánya RT, a Hazai Mechanikai Palackgyár RT, a Tatai Cserép- és Téglagyár RT, az Ipari Robbanóanyaggyár RT, a Nyergesújfalui Cementgyár Rt és a Beremendi Portlandcement- és Mészművek RT. egyéb vállalatok mellett. (Compass, 1927. uo.)

¹⁹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban OL) Magyar Általános Kőszénbánya RT Igazgatósági iratok (a továbbiakban Z 250) 6. cs. A könyvelőség jelentése az 1926. április 14-i igazgatósági ülésre (németnyelvű). (A továbbiakban: Könyvelőségi jelentés.)

²⁰ OL Z 250. 6. cs. Könyvelőségi jelentés alapján, saját számítás.

²¹ OL Z 250. 6. cs. Könyvelőségi jelentés alapján, saját számítás.

²² Nincs mód a terjedelmi korlátok miatt e beruházások részletes ismertetésére és adatokkal való alátámasztására, bár azok teljes egészében rendelkezésre állnak.

²³ A két adatsor a Compass, 1927. évi kötete alapján készült (600 p.).

²⁴ OL Z 250. 6. cs. Könyvelőségi jelentés . . . 31–32.

*A M.Á.K. RT egyes vagyontételeinek összehasonlítása 1913–1925 között
(aranykorona)*

	1913	%	1925. jan. 1	%
Bányabirtok	12 278 154	100	7 735 237	63,0
Ingatlan, gyár, felszerelések	34 519 040	100	45 023 021	130,4
Erdőbirtokok	–	–	315 273	–
Részesedés, új beruházások	4 450 000	100	–	–
Összes vagyon	75 359 344	100	80 091 429	106,3

A részvénytársaság anyag- és árukészlete az 1914. évi 3,8 millió aranykoronáról 1924-re 9,2 millió aranykoronára nőtt, ami 244%-os emelkedést jelentett. A vállalat könyvelőségének megállapítása szerint azonban a készletek értéke ennél is magasabb volt, mivel azokat a nyitómérlegben beszerzési és nem eladási áron tüntették fel.²⁵ Az anyag- és árukészletek tehát jelentős rejtett tartalék forrásai lehettek, mivel tényleges értékük meghaladta a nyilvános mérlegben kimutatott értéket, s a készletek eladása esetén ez a tartalék nyereségforrása lehetett. A vállalat értékpapír- és devizaállománya 1914-ben 26,9 millió aranykorona volt. Ez az összeg 1924-re 12%-kal csökkent, azaz 23,7 millió aranykoronára. A csökkenés – mint az a vállalat részletes számláiból kitűnik – könyvelési technika eredménye volt, mivel a részvény- és értékpapírállomány egyes tételeit a könyvelőség nem tüntette fel a mérlegben, más tételeket pedig a részvények minimális árfolyama alapján állított be a nyitómérlegbe.²⁶ A vállalat érdekeltségei az infláció évei alatt jelentős mértékben kibővültek, emiatt részvényállománya is nőtt. Ez a növekedés lényegesen nagyobb mértékű volt, mint az a csökkenés, ami egyes részvények eladása miatt következett be az infláció időszakában. A részvénytársaság anyag- és árukészlete, valamint értékpapír- és devizaállománya 1924-ben összesen 31,8 millió aranykorona összegű volt. Természetesen ennek az összegnek is csak egy része került a nyitómérlegbe, és az sem tekinthető véletlennek, hogy ezeknek a tételeknek évenkénti változását még a könyvelőség német nyelvű, titkos anyaga sem tüntette fel! A könyvelőség számításai szerint a vállalat 1925. január 1-i bruttó vagyona 103,6 millió pengő volt, a nyilvánosan közzétett nyitómérlegben kimutatott 93 millió pengővel szemben.²⁷ A Magyar Általános Kőszénbánya részvénytársaság tényleges vagyoni helyzete azonban ennél is kedvezőbben alakult 1914–1924. között. A részvénytársaság beruházott vagyona 1924-re elérte a 64 millió aranykoronát (74,2 millió pengőt) az anyag- és árukészletekkel, valamint értékpapírállománnyal együtt 96 millió aranykorona volt (111,4 millió pengő). A részvénytársaság összes vagyona az 1913. évi nyilvános mérlegben kimutatott vagyon összegét 50%-kal haladta meg.²⁸ A vizsgált időszakban tehát jelentős vagyoni gyarapodás zajlott le a vállalatnál.

B) Salgótarjáni Kőszénbánya RT

A részvénytársaság alaptőkéje 1927-ben 22,3%-a volt a bányászati és kohászati részvénytársaságok alaptőkéjének.²⁹ A Magyar Általános Kőszénbánya részvénytársaság alaptőkéjét is

²⁵ OL Z 250. 6. cs. Könyvelőségi jelentés . . . 22–23.

²⁶ OL Z 250. 6. cs. Könyvelőségi jelentés . . . 25.

²⁷ OL Z. 250. 6. cs. Könyvelőségi jelentés . . . 30 és Compass, 1927. 560.

²⁸ OL Z 250. 6. cs. Könyvelőségi jel. 30. és a Compass, 1927. évf. 560. alapján, saját számítás.

²⁹ Compass, 1927. 565.

figyelembevételével, a két szénbányászati vállalat együttes ágazati részesedése meghaladta a 60%-ot. A Salgótarjáni Kőszénbánya részvénytársaság munkáslétszáma, valamint termelése hasonló volt a Magyar Általános Kőszénbánya vállalatához 1924–1925-ben.³⁰ A részvénytársaság 1925-re jelentős monopolvállalkozássá fejlődött a hazai szénbányászatban.³¹ A társulat három érdekkörébe tartozó szénbányászati és egy építőanyagipari vállalatot 1923-ban beolvastotta törzsműveibe.³² A részvénytársaság nemcsak a külföldi területre került szénbányáit tartotta meg, hanem igen sok új vállalat megszerzésével bővítette érdekkörét az infláció éveiben. A részvénytársaság 1925. január 1-i megnyitó mérlege azonban jelentős vagyonszökkenést mutat az 1913. évi vagyoni helyzetéhez képest.³³

*A Salgótarjáni Kőszénbánya RT egyes vagyontételeinek
összehasonlítása
(aranykorona)*

	1913	%	1925. jan. 1	%
Bányabirtok	12 553 043	100	6 551 724	52,2
Föld, erdőbirtok	2 593 562	100	517 241	19,9
Ingatlan, ingó	26 626 771	100	17 241 379	64,8
Összes vagyon	67 327 978	100	60 162 200	89,3

A vállalat vagyontételei közül legnagyobb mértékben a bányabirtok- és a föld- és erdőbirtok összege csökkent. A nyitómérleg tehát azt a látszatot keltette, hogy a vállalat külföldi területre került bányái és erdőbirtokai nem maradtak még részlegesen sem a vállalat tulajdonában! A részvénytársaság bruttó vagyona kevésbé csökkent, mint a többi vagyontétel összege. Ez részben a vállalat korábbi jelentős részvényvásárlásainak volt a következménye. A részvénytársaság ingó- és ingatlan vagyonának csaknem 35%-os csökkenése valójában könyvelési művelet eredménye volt, mivel az 1925. január 1-i 57 millió aranykorona összegű vagyontételből 40 millió aranykoronát értékcsökkenési leírás címén levont a vállalat könyvelése.³⁴ Az új értékelés mérlegben ezen kívül 24 millió aranykorona összegű nyilvános tartalék szerepelt a vállalat passzív tételei között.³⁵ A vállalat tényleges vagyoni helyzetére a részvénytársaság könyvelésének számításai alapján tudunk következtetni.³⁶

A számítások jelentősen eltérnek a nyilvános mérleg adataitól. A legjelentősebb eltérés a vállalat „ingatlanok és felszerelések” elnevezésű vagyontétel összege esetében tapasztalható; s ez némileg realisabb képet nyújt a részvénytársaság vagyoni helyzetéről. A táblázat adatai azonban nem tükrözik a vállalat tényleges vagyoni helyzetét, csak következtetni tudunk annak alakulására. A vállalat a területi változások következtében összeszűkült termelési kapacitásait 1920–1924 között jelentős mértékben bővítette. A részvénytársaság 80,7 millió aranykorona összegű bruttó vagyona nem sokkal haladja meg az 1913. évi vagyona nagyságát, ez azonban részben könyvelési technika eredménye volt.

³⁰ Compass, 1927. uo.

³¹ A részletes felsorolás helyett megemlítjük, hogy a társulat igen fontos érdekközösséget hozott létre a Rimamurány–Salgótarján Vasmű RT.-gal. A megállapodásra vonatkozó anyag a Rimamurány–Salgótarján Vasmű RT levéltári forrásai között található meg; OL RMVS. Igazgatósági jegyzőkönyvek. (Z 368) 3 cs. 3t. 1921. június 6.

³² Compass, 1927. 565.

³³ Uo.

³⁴ OL Salgótarjáni Kőszénbánya RT Igazgatósági iratok (Z 220) 1 cs. 1/1t. 1925 évi jelentés.

³⁵ OL Z 220. 1 cs. 1/1t. 1925.

³⁶ OL Salgótarjáni Kőszénbánya RT könyveléségi iratok Z 233 41 cs. 55/17. tétel.

*A Salgótarjáni Kőszénbánya RT egyes vagyontételei
az 1925. január 1-i nyitómérlegben
a vállalat könyvelőségének számitásai szerint
(korona)*

	1913	%	1925	%
Bányabirtok	14 561 530	100	6 551 724	44,9
Föld- és erdőbirtok	3 008 532	100	556 008	18,5
Ingatlan, felszerelés	30 887 054	100	55 561 020	179,8
Összes vagyon	78 100 454	100	80 650 440	103,3

A vállalat a külföldi területre került bányáinak nagyrészét megtartotta saját tulajdonában, emellett jelentős mértékben bővítette belföldi bányáit is. A vállalat vagyoni helyzete tehát sokkal kedvezőbb volt 1925-ben, mint ahogyan azt az új értékelésű mérleg adatai feltüntették. Ez nagyrészt a részvénytársaság óvatos mérlegpolitikájának volt a következménye. „Az aranymérleg készítésekor úgy ítéltük meg a helyzetet – állapította meg a vállalat könyvelőségének jelentése –, hogy a román csoport az általunk eladott petrozsényi részvények vételárát csak kis hányadban fogja megfizetni, és az aranymérlegben e részvényvásárló román csoporttal szemben fennálló svájci frank követelésünket vagyontételeink között csupán 6 millió pengő (5,2 millió aranykorona) értékben szerepeltettük. A részvényeladási tranzakció 1930. évben lebonyolódott, és az eladott petrozsényi részvények fejében az aranymérlegben szereplő 6 millió pengő követelésünkkel szemben 29 296 482,17 pengő (25 255 587 aranykorona) folyt be. A ténylegesen befolyt összeg tehát 23 296 482,17 pengővel (20 millió aranykoronával) haladta meg a könyv szerinti követelésünket, és az adóhatóság hozzájárult ahhoz, hogy ebből az összegből 19 552 896,64 pengőt látszólagos nyereség címén, 3 743 585 pengőt pedig külföldi érdekeltiség értékesítéséből befolyt jövedelem indoklással adómentesen ugyancsak tartalékalapba helyezhessünk.”³⁷ A Salgótarjáni Kőszénbánya részvénytársaság nyitómérlege tehát nem tükrözte a vállalat tényleges vagyoni helyzetét. A vállalat vagyoni helyzete az 1913. évi vagyoni helyzethez viszonyítva nem rosszabbodott. A nyitómérlegben azonban a vállalat könyvelősége (hasonlóan a már korábban vizsgált esetekhez) mérlegpolitikai megfontolásokból szándékosan kisebb vagyont mutatott ki a valóságosnál. Ez részben a stabilizációt követő gazdasági dekonjunktúra, részben a vállalat sajátos üzletpolitikájának volt a következménye. A tényleges vagyon és a kimutatott vagyon közötti különbséget a részvénytársaság titkos tartalékként kezelhette, ami kockázati és biztonsági tartalék céljaira szolgált, tekintettel a kedvezőtlen termelési és piaci kilátásokra. A nyitómérleg torzításai hozzájárultak ahhoz is, hogy a vállalat a szélesebb körű nyilvánosság előtt kedvezőtlen vagyoni helyzetet mutatva, különböző kedvezményekben részesülhessen a későbbi években. A Salgótarjáni Kőszénbánya részvénytársaság vagyoni helyzete valójában kedvezően alakult, az 1920–1924. közötti időszak nehézségei ellenére. A vállalat a nyitómérleg elkészítésekor folytatta azt a tartalékpolitikát, ami a korábbi években is elősegítette vagyoni helyzetének kedvező alakulását.

C) Rimamurány–Salgótarján Vasmű RT

A vállalat alaptőkéje 1927-ben 16%-a volt a bányászati és kohászati részvénytársaságok alaptőkéjének.³⁸ (A dolgozatban eddig vizsgált két bányászati részvénytársaság alaptőkéjét is figyelembe véve, a három vállalat alaptőkéje 76%-a volt az ágazat részvénytársasági alaptőkéjének.) A vállalat

³⁷ OL Salgótarjáni Kőszénbánya RT Pénzügyi iratok. Z 221 1 cs. 12 tétel. 20–22.

³⁸ Compass, 1927. 909 alapján.

érdekeltségei és alapításai jelentéktelenek voltak a háború éveit megelőző érdekköréhez viszonyítva. A vállalat exportjának lebonyolítását a „Romeiser F. és fiai” kereskedelmi részvénytársaság látta el.³⁹ A Borsodi Kőszénbánya 50%-át birtokolta a vasipari vállalat.⁴⁰

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű részvénytársaság 1925-ben amerikai bankoktól hosszúlejáratú kölcsönt vett fel. A 3 millió dollár összegű hitel a vállalatnak az infláció éveiben megindult beruházások befejezéséhez kellett.⁴¹ A külföldi kölcsön felvételét feltehetően az is elősegítette, hogy a részvénytársaság háború után megrendült gazdasági helyzetét az infláció éveiben sikeresen stabilizálta.

A vállalat vagyoni helyzetének összehasonlítását az 1913. évi vagyoni helyzettel először a nyilvános mérlegek adatai alapján végeztük el.

*A Rimamurány–Salgótarján Vasmű RT vagyontételeinek
összehasonlítása
(aranykorona)*

	1913/1914	%	1925. július 1.*	%
Erdő és földbirtok	4 812 962	100	3 259 310	67,7
Építmények	9 498 510	100	14 656 796	154,3
Bánréve–Ózdi vasút	853 200	100	852 123	99,8
Gépek, felszerelés	3 083 152	100	10 802 290	350,4
Bikási ingatlan	524 510	100	–	–
Bányavagyon	3 787 606	100	2 909 483	76,8
Új épít. szla I.	23 663 239	100	–	–
Új épít. szla II.	–	100	–	–
Összes vagyon	115 073 892	100	58 514 132	50,8

*A nyitómérleg a vállalat az 1925/1926. üzletév kezdőnapjára állította fel.

A nyitómérleg adatai alapján feltárhatóak az infláció éveiben lejáratott változások a vállalat vagyoni helyzetében. A vizsgált vagyontételek közül legnagyobb mértékben a vállalat építményei és gépi berendezései gyarapodtak. A részvénytársaság tehát az infláció időszakában azokat a beruházásokat végezte el, amelyek elősegítették a háború éveiben lecsökkent munkásszám pótlását és az elhasználódott berendezések felújítását. A nyitómérleg ellentmondásos képet ad a vállalat vagyoni helyzetéről. Ezt igazolja az is, hogy a vállalat külföldre került üzemeit eladta, az eladásból származó bevétel azonban nem mutatkozik meg a bruttó vagyon összegében. A vállalat új értékelésű mérlege igen kedvezőtlennek tűnheti fel a részvénytársaság vagyoni helyzetét. Rendelkezésünkre áll azonban a vállalat intern jellegű kimutatása a tulajdonában levő ingatlanok becsült értékéről, s ez megközelítően sem egyezik meg a nyilvános mérleg hasonló tételeinek összegével. Tekintettel arra, hogy további

³⁹ Uo.

⁴⁰ A borsodi részvényeket a vállalat a rudabányai vasércbányák használati jogának megszerzése érdekében vásárolta meg. Ez a bánya a társulat évi vasércszükségletének 30%-át fedezte. OL Z 368. 3 cs. 3t. 1922. okt. 4.-ig ü. jkv.

⁴¹ OL Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. Okmánytár. Z 41 192. cs. 2085/3-t. A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű RT kölcsönszerződésének anyaga.

kutatást igényel a vállalat tényleges vagyoni helyzetének pontos megállapítása, csak az állapítható meg, hogy a nyitómérlegben nem rajzolódik ki a konszern vagyoni státusa.

A Rimamurány–Salgótarján Vasmű részvénytársaság nyilvánosan közzétett nyitómérlege megközelítően sem felelt meg a vállalat tényleges vagyoni helyzetének. A vállalat vagyoni helyzetében valójában kedvező változások zajlottak le az infláció évei alatt is. Az 1924-re elért vagyoni gyarapodás azonban csak alapvető feltételeit teremtette meg a vállalat kedvező jövőbeni termelésének. A vállalat termelési szerkezetének és termelési kapacitásainak teljes átalakítása a későbbi évek feladata volt, és a külföldi kölcsön lényegében az ehhez szükséges pénzügyi fedezetet biztosította.